

Ще рідше подібні питання порушуються й висвітлюються при вивченні пам'яток публіцистично-історіографічного плану – “слів”, “звернень”, “послань” тощо. Тут справа (частіше всього) зводиться до інтерпретування змістоформ, ознак та суспільних функцій цього плану документів. Здавалося б, значно простішими видаються пам'ятки на кшталт “Хождения Даніила за три моря”, “Мандрів...” В. Барського та ін. У пам'ятках цього типу чи не найвищими цінностями вважаються правдивість, масштабність та оригінальність побаченого, вміння автора проникнути в психіку людей інших націй і народностей, етносів. Але хто з дослідників порушив питання про те, чому не залишилося подібних пам'яток із усіх попередніх і не з'явилося в пізніших століттях і тисячоліттях, а якщо вони й були, то чи відрізнялися вони від усіх інших зображенням циклів і типів мандрівників та об'єктів їхніх спостережень та описів: чому мандри до полюсів, у справжні нетрі джунглів і в глибині океанів так і не стали типовими тощо?

Та й питання про те, чи справді подорожні спостереження Геродота та його роздуми про життя різних народів є суть історичними – скоріш усього, це пам'ятки писемності в дусі нон-фікшен.

Мабуть, прийшла пора й самі “найнауковіші” праці з історії всього людства, подієві ряди світового масштабу і будь-якої окремої людської спільноти чи особистості (не описувати, а лише переоцінити відповідно до поданих тут та й інших принципів і критеріїв, а (головне!) далі писати відповідно до них. А і справді вийде, що художня література виявиться “історичнішою ніж сама історія”.

Візьмемо для прикладу лише один із її творів – “Вергилиеву Енеїду на малороссийский язык перелицованную I. Котляревским”.

По-перше, історики та письменники-історіографи достатньо одностайно й однотипно шукають у текстах указів та вказівок польсько-литовських і московських монархічних центрів про необхідність (зверніть увагу – про необхідність, а не про неминучість і закономірність) знищення козацької вольниці взагалі (а не власне Січі), адже сама по собі Січ – це лише часопросторовий символ, знак, може, навіть якоюсь мірою генетичний код і цикл, якщо згадати той факт, що приблизно в тих самих часопросторових координатах зародилася, діяла, занепадала і так само морями втікала жіноча вольниця під загальною, пізнішою, назвою “Амазонія”.

Козацька, як і свого часу жіноча, вольниця аж ніяк не могли розвиватися й занепадати ні в які інші часи, окрім в епохи жорсткої боротьби проти матріархату та в періоди повного торжества “чоловічого монархізму” у світі – вони виникали й зникали як явища неминучі й закономірні. І саме тоді, коли більшість істориків уже майже не цікавилася самими процесами занепаду обох цих явищ, I. Котляревський, перш за все, на прикладах еволюції характерів, психотипу та головних мотивацій діяльності героя й фактично усіх інших персонажів твору простежив процеси не лише руйнації колишніх, а й формування нових характерів і психотипів людей нової, Задунайської Січі.

Звичайно, геній I. Котляревського дозволяє побачити все те без особливої напруги навіть тоді, коли отаман козаків-утікачів діяв як вергілієвський Еней, тоді як у творах “Адвокат Мартіан”, “Кудеяр” та низці інших творів історика й письменника М. Костомарова, “Владимирия” та “Чорна рада” П. Куліша; “Останні орли” М. Старицького закономірності, циклічності й типовості помітно “розплилися” в другорядному й супровідному. Але ніхто й не обіцяє ні історикам, ні письменникам-історіографам (а за ними й літературознавцям та мистецтвознавцям) права на те, щоб про все історичне (і навіть про “квазі-історичне”) можна просто “побалакати” науково, образно або відповідно до кон'юнктурних позицій, особистісних уподобань чи так званих “оригінальних” та “особистісних” світобачень, настроїв і станів. Історія і в літературі має бути (хоча б принципами) схожою на історію, а не на “історичну балаканину”, прикриту “матеріалами”, “фактами”, “документами” найрізноманітнішого походження.

УДК 821.161.2-1“19”

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА ЯК КОНСТРУЕНТ СЮЖЕТОТВОРЕННЯ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ У. САМЧУКА ТА Ю. МУШКЕТИКА)

Конончук Т. І., к. фіол. н., доцент

Академія адвокатури України

У статті аналізується екзистенційна проблематика, що є в художньому тексті важливим конструентом сюжетотворення. Об'єктом аналізу взято роман У. Самчука “Марія” та оповідання Ю. Мушкетика “Христос і Марія у срібнім окладі”. З'ясовано, що однією з центральних екзистенційних проблем є

проблема "людина – Бог". Ця проблема увиразнює кульмінаційний аспект сюжету, продуктивно працює на розв'язку художнього конфлікту.

Ключові слова: екзистенція, сюжет, проблематика, конструент, Бог, людина, життя, смерть, голод, художній конфлікт, кульмінація, розв'язка.

Конончук Т. И. ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА КАК КОНСТРУЭНТ СЮЖЕТООБРАЗОВАНИЯ В ЛИТЕРАТУРНОМ ТЕКСТЕ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ У. САМЧУКА И Ю. МУШКЕТИКА) / Академия адвокатуры Украины, Украина.

В статье анализируется экзистенциальная проблематика, которая является в художественном тексте важным конструэнтом в построении сюжета. Как объект анализа взят роман У. Самчука "Мария" и рассказ Ю. Мушкетика "Христос и Мария в серебряном окладе". Определено, что одной из центральных экзистенциальных проблем является проблема "человек – Господь". Эта проблема усиливает кульминационный аспект сюжета, продуктивно работает на развязку художественного конфликта.

Ключевые слова: экзистенция, сюжет, проблематика, конструент, Бог, человек, жизнь, смерть, голод, художественный конфликт, кульминация, развязка.

Kononchuk T. I. EXISTENTIAL PROBLEMS AS A COMPONENT OF BUILDING A PLOT IN A LITERARY TEXT (A STUDY OF U. SAMCHUK AND Y. MUSHKETYK) / Academy of Advocacy of Ukraine, Ukraine.

The article analyzes the existential problems which in the fiction is an important factor in the construction of the plot. The object of analysis is a novel "Maria" by Ulas Samchuk and the story "Christ and Maria in silver frame" by Yuri Mushketik. It was found that one of the central existential problems is the problem of man – God. This problem reinforces culmination of the plot, productively working on artistic interpretation of the conflict.

Key words: existence, plot, problems, konstruent, God, man, life, death, hunger, artistic conflict, culmination, denouement.

Об'єкт дослідження в цій статті – роман У. Самчука "Марія" та оповідання Ю. Мушкетика "Христос і Марія у срібнім окладі". Предметом аналізу обрано екзистенційну проблематику як конструент сюжетотворення в літературному тексті. В обох творах панорамно змодельовано реалії голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Наше дослідження взятих текстів присвячене спеціальному аналізові екзистенційної проблематики в художній картині зображеного письменниками світу, що раніше не було предметом окремого вивчення. Мета статті – простежити, як екзистенційна проблематика впливає на моделювання сюжету, на розкриття характерів персонажів, на представлення етико-естетичної парадигми.

Під сюжетом розуміємо основу форми твору як ряд подій, які вибудовують авторську розповідь, та взаємовідносини між персонажами. Погоджуємося з А. Ткаченком, що, справді, "епос "приневолює" до відтворення певних подій, часопросторових "прив'язок", розгортання сюжету, побудови композиції..." [6, с. 60]. Події впливають на складові тексту, на його фабулу: експозицію, зав'язку, розвиток сюжету, кульмінацію, розв'язку. Екзистенційна проблематика, яка порушується подіями оповіді, виявляє колізії, працює на викликання катарсису.

В оповіданні Ю. Мушкетика "Христос і Марія у срібнім окладі" зав'язка сконцентрована на образах ледь живого хлопця-прибульця-прохача і господині, що побачила його коло свого двору. Автор лаконічно, через експозиційний прийом у формі сну підводить до зав'язки художнього конфлікту: перед господинею гостро постав екзистенційний вибір, від якого залежало багато животрепетних моментів для її сім'ї, котра тяжко переживає голод. Оскільки голод тотальний, то проблема здобування їжі є головною екзистенційною проблемою не лише для цієї господині. Для багатьох селянських сімей від розв'язання цієї проблеми залежить, чи порятується родина від голоду, а чи всі вимрут. І цей аспект типологічно подається в текстах різних жанрів цієї тематики. В оповіданні Ю. Мушкетика питання пошукув їжі глибоко символічно зосереджено на господині, на матері, а, отже, на архетипному образі берегині родини, сімейного затишку. Її образ відкривається читачеві через оніричні видіння, а набуває повноти й конкретності через ставлення до інших персонажів (найголовніше – до чужих), через екзистенційне переживання голоду, через внутрішні монологи, за допомогою яких увиразнюються хронотоп дій, розкривається психологія людини в межовій ситуації. У Ю. Мушкетика геройня поставлена перед проблемою порятувати чи не порятувати чуже життя. Питання не було б таким складним, якби в родині самої Хотини було що їсти. Письменник наголошує, що її двоє дітей і вона сама – також голодні, вона вже почала пухнути. Голодний також чоловік. Отже, екзистенційний вибір допомогти іншому відбувається за особливих обставин. Бачимо, що буття персонажів на межі життя майже виключає морально-етичний аспект, думається насамперед про своє фізичне існування. Однак усе-таки, вочевидь, підсвідомо спрацьовує етичний імператив, допомагає духовне, закорінене в традицію через християнство. Рятує Господь. Усіх. Хотина втрачає чоловіка на війні пізніше. Картина художнього світу глибоко символічна і водночас глибоко реалістична.

"Трагічно-агіографічна "Марія" молодого У. Самчука" [2, с. 7] хоч і лаконічно, проте надзвичайно містко відтворила реалії суспільно-політичного життя в Україні, завершуючи оповідь зображенням голодомору

1932–1933 рр. Письменником розгорнуто епічний часопростір романного жанру в класичних параметрах. Оповідь зосереджено на долі головного персонажа Марії та її родини. Незважаючи на політичний аспект змодельованого художнього буття, твір на високому художньому рівні відкриває трагічну картину українського світу. З роману постає глибоко реалістична і водночас глибоко символічна, узагальнена картина трагедії голодомору на останніх 40 сторінках тексту. Коротко окреслено й події, що передували голодомору: вони чітко означені: війна з “гапонцями”, “1920-й і 21-й” [5, с. 128], НЕП та формування УССР тощо.

У нашему дослідженні послуговуємося термінами “екзистенція”, “екзистенціальний” у їхньому традиційному значенні – “буття в світі без Бога, серед ірраціональності та абсурду, в стані страху і тривоги, поза абстрактними моральними законами та уявленнями життєвих принципів” [1, с. 1216]. Приймаємо, що в художньо змодельованих текстах про голод взято об'єктивну реальність як підставу для творення художньої картини світу. Про це вказують часто і самі автори. Або ж їхня реакція написати твір саме під впливом трагічних подій. Так, роман “Марія” У. Самчук написав 1933 р.

Погоджуємося з поняттям фабули як основного художнього конфлікту, що розвивається в ході розгортання сюжету, складає зміст твору. Так, основні події оповідання Ю. Мушкетика ”Христос і Марія у срібнім окладі” оповідають про час голоду, про те, що головна геройня живе в селі, яке розташоване неподалік від міста. Йі сниться місто і чути плач. Виявляється, що плач реальний: плаче хлопчик коло хвіртки над померлим братом. Удома в Хотині також голод. Забирають померлого коло воріт, а таких підбирають щодня. Братик підібраного померлого біжить за безтаркою. Надвечір жінка неподалік свого двору знову застас дитину, що кричала над померлим братиком. Приносить додому, підстригає, обмиває, дає їсти, хоча свої діти й чоловік також дуже голодні. Вижити майже немає надії. Хлопченя, яке нагодували, хоче подякувати Богові. Шукає на покуті ікони. Не знаходячи, просто перехрещується до покуті. А ікони там були.

Змалювання цього вчинку дитини виявляється продуктивним конструктентом у сюжетотворенні художнього тексту. Хотина фіксує дитячий погляд, що шукає ікони. Ці спостереження викликають у господині спомини про одруження, про батьківське благословення іконами, про те, як її чоловік-активіст був проти того, щоб у хаті були ікони. Отже, за художньою деталлю розгортається ціла історія попереднього життя персонажа, картина поступової втрати духовності в родині. Аби не дратувати чоловіка-активіста, Хотина врешті склава ікони. А коли не стало зовсім їжі, понесла в торгсин. І там виявилося, що срібний оклад ікон дев'яносто шостої проби, а їхня вага – два з половиною кілограмами. І це все може дуже допомоги голодній сім'ї. Жінці за срібні оклади виписали стільки продуктів, що вона не змогла їх відразу забрати. А самі дошки з образами в торгсині викинули на купу непотрібу. Вдома, коли чоловік-активіст побачив, скільки за ікони отримано і що таким чином сім'ю порятовано, задумався і спітав, а де ж образи, може, треба було їх забрати? У розв'язці оповідання названо події набагато пізніше: порятований хлопчик уже парубком приїхав до Хотининого двору, аби покликати її на весілля як матір. Отже, порятоване життя знаходить прекрасне продовження. Автор виокремив біблійні образи для акцентування проблеми життя з Богом і життя без Бога, для осмислення екзистенції замежової ситуації.

Отже, головний художній час оповіді в оповіданні Ю. Мушкетика, якщо не рахувати розв'язки, яка відсунута на багато років (автор її датує конкретно – 1952 рік, коли Хотину запрошують бути весільною матір'ю), всього лише кілька днів під час голодомору. Однак упродовж їх наратор порушує широкий спектр екзистенційної проблематики, яка концептуально впливає на побудову сюжету, для розкриття художнього конфлікту. Оповідь сконцентровано на одному персонажі – на Хотині. Через неї, через сприйняття нею різних обставин, їх осмислення оприявлюються художні реалії, факти, події, що є своєрідною конструкцією екзистенційних вимірів осмислення дійсності. Серед домінуючих екзистенціалів – життя, смерть, хліб, тривога, переживання, страх, Бог, взаємодопомога.

В осмисленні межового буття, Хотина приходить до думки, що, може, в місті краще, що, може, там є якийсь порятунок, хоч там вона ніколи не була. Отже, намічається екзистенційна проблема протиставлення міста селу вже в першому реченні оповідання: “Вона прожила все життя в селі, а й чомусь снилося тільки місто” [3, с. 98]. Однак оніричні образи за допомогою сну показують, що в місті, як і в селі, все в темних кольорах безвиході й безнадії.

Екзистенційна проблема “людина і громада” особливо виразно поділяє персонажів, коли порушується питання: йти до колгоспу чи не йти. Це була типова ситуація для життєвої реальності. Не оминула вона і ці тексти про голодові роки. Корній, чоловік Марії, в У. Самчука відмовляється йти до колгоспу, залишається індусом; його критикує і зрештою відмовляється від нього його син Максим, що пішов на спілку з владою і служить їй. На службу з новою владою пішов і Гордій Ю. Мушкетика, що створило велику напругу в сім'ї, відчуження. Але нова влада не порятувала Гордія, а порятувало срібло зі сковорінок дружиною ікон, які вона віднесла на хліб до торгсину.

Екзистенційна проблема буття людини в досліджуваних текстах часто розв'язується через образи природи. Частіше це образ зими, яка наближається, і через її наближення відчувається непевність,

тревога, страх, що посилюються суспільними обставинами, політичними подіями. Наприклад, в У. Самчука: “На степи, яри, ліси навалилася зима. Хати, дим і жарючі огни віконечка. Скриплять намерзлі ворота, вулицею ошубкані в кожухи українці. (...) Степами гудуть хуртовини. Широко розмахнувся західний вітристсько і б'є могутнім крилом український простір” [5, с. 140]. Весна, пора оновлення, але в художньому світі творів вона принесла голод. Його оприявнення подається і через контрастні картини природи, як-от у Ю. Мушкетика, коли Хотина підібрала коло свого двору “в бур'яні під тином” дитину (у підтексті прочитуються відомі рядки про опухлу дитину в Т. Шевченка): “Поки несла, побачила, як по її руках полізли воші. Поклала дитину посеред двору на зеленому моріжку, обтрусила воші з рук...” [3, с. 101].

Екзистенційна проблема буття з Богом чи без Бога постає однією з центральних і вочевидь є домінуючою. Через осмислення буття у вірі і без віри розгортається сюжет, увиразнюються характери персонажів, підживиться читач до узагальненого висновку про морально-етичне в житті людини. У Ю. Мушкетика образ Бога центральний. На це вказує і назва оповідання – “Христос і Марія у срібнім окладі”. Завдяки введенню в текст образу Бога, Божественного увиразнюються ознаки понять добра і зла, гуманізму й руйнації. Врешті, символічно, але саме через Божественне приходить порятунок, відбувається зрушення в осмисленні ситуації, цінностей, себе.

Одному з головних персонажів потрібно було пройти випробування на життя і смерть, щоб досягти ледь помітного підходу до Бога. Цей чинник показує зміни, які лише вгадуються. Отже, через страждання відбувається прозріння, намічається моральнісний вихід із ситуації. В іншого персонажа на рівні підсвідомості зафіксоване природне прагнення допомогти тому, хто потребує підтримки. Так, Хотина береться допомогти близьньому, а цим близькім виявляється чужа дитина, що помирає з голоду. Жінка розуміє свою складну ситуацію, її діти також дуже голодні. Але почуття милосердя та співчуття в ній переважають і приводять до вчинку, який врешті рятує життя іншому. Письменник лаконічно вказує на значення віри в житті персонажа, на ікони, якими батьки освячували шлюб Хотини, чим засвідчено традиції християнської сім'ї, дотримання морально-етичних правил відповідно до Святого Письма. Ці лаконічні акценти несуть домінантне смислове та ідейне навантаження: людина з вірою не чинить зла і буде шукати правдивий шлях, правдивий вихід із будь-якої ситуації.

В У. Самчука Марія живе з Богом у серці, шанує образи: “Ціле життя бачила їх перед собою, і на шлюб благословляли образом тієї почорнілої Матері, що кормить дитину. Може, комусь це нічого не каже, але їй це дуже і дуже промовляє...” [5, с. 134]. Думки про реальність і про Бога спрямовані на осмислення завтрашнього дня, який ніяк не може осмислитися. Наприклад, в У. Самчука: “Марія молилася, і думала... Ніколи стільки не думала, як тепер. Десять дум бралися, як чорні хмари восени... І було їх так багато, і нема з ким слова промовити. Все навколо мовчить, чекає... Все з опущеними руками, все дивиться перед себе, і, видаеться, нічого ніхто не бачить” [5, с. 134]. У Ю. Мушкетика Хотина: “Крізь заткану голодом павутину пам'яті пробився струмочек думочки. Його вистачило, аби пригадати, як дарували їй батьки на весіллі ікони та куди вони потім поділися. Тупо дивилася в куток, і ніщо в ній не рухалося, то був страшний спокій неминучої смерті” [3, с. 105].

В обох текстах дуже багато зла, воно агресивне, тотальне, демонстративне. А добро тихе, нищечком в очікуванні нападу. Так, родина Марії і Корнія постійно передчуває напади зла від свого сина Максима, персонаж оповідання Ю. Мушкетика Хотина на боці добра на противагу своєму чоловікові Гордієві-активістові, який ікони “хотів винести з хати одразу по одруженні, але Хотина не дала” [3, с. 103]. Автор цим фактом наголошує на поглибленні конфлікту в сім'ї, показує, що гору беруть сили деструкції. Ряд подій, що йдуть далі одною, вибудовують сюжетну канву, ілюструючи домінування негативних, руйнівних сил. Відмова від Бога, від духовного виявляє характерну рису зневіреної громади, суспільства загалом і тим більше влади, що є провідником партійної ідеології та пропагандистом життєвої практики, в якій знівелювано духовні цінності і людське життя.

Тексти ілюструють проблему милосердя, допомоги голодним. Осмислення свого голодного існування здебільшого стримує в допомозі іншим, однак часом перемагає жаль до таких само голодних. Як-от в оповіданні в Ю. Мушкетика: мати кількох голодних дітей, Хотина, підбирає чужого, ледь живого, і виходжує його. У романі У. Самчука допомогу голодним зосереджено на членах родини – на доноці, онущі, ув'язненому синові Лаврінові; про себе Марія – берегиня роду – думає в останню чергу.

Проблема померлих – одна з найпоширеніших у текстах цієї тематики. Нетрадиційне поховання за умов голоду стає традиційним. Померлих підбирають підводами. Не йдеться ні про які труни, аби лише покійників було кому вивезти з хати, з двору, з вулиці, з поля, із міської площа, з-під чужого двору (де кого застала смерть) і закопати. Ця подія типова в сюжетах про художню реалізацію дійсності 1932–1933 рр. Часто вона лаконічна, майже до непомітності, моторошно звична. Ніхто ні в кого нічого не питає, швидко, мовчки підбирають померлих. Реципієнтів цей факт залишається на роздуми, як і персонажеві, що став свідком підбирання померлих. Так, у Ю. Мушкетика в оповіданні “Христос і Марія у срібнім окладі” на очах персонажа підбирають одного з двох братів, яких голодом прибило до чужого села, до чужої хвіртки. Один, коли до них підійшла Хотина, вже був мертвий, а інший просив його

піднятися. І в той час “крита брезентом безтарка винирнула, неначе з того світу, хрипкий голос тпрукнув на коні, дебелій дядько в брезентовому дощовику та сірому брезентовому картузі натягнув віжки, другий, у такому ж дощовику, скочив з передка, вхопив мертвого хлопчика й жбурнув під брезент. Скочив на передок, коні з місця взяли риссю. Все сталося в одну мить” [3, с. 100-101].

Подія є важливим конструктентом сюжету (поява голодної дитини (зав'язка), прихід персонажа через багато років (розв'язка)). Наприклад, у Ю. Мушкетика вона чітко означує композиційні елементи твору, фіксує доленосні факти в долі персонажа, виявляє морально-етичні характеристики літературних героїв. Через події розкривається зіткнення інтересів, що базуються на контрастному (добро і зло) ставленні до життєвих цінностей. Бездуховне в авторів синонімічне злу, а духовне – синонімічне добру. За допомогою подій широко представлена в обох авторів екзистенційна проблема взаємин у сім'ї. Вона багатоаспектна. Проте домінантним є той чинник, що наголошує на світоглядних орієнтирах, на життєвих позиціях, які формуються і виявляються під впливом онтологічних обставин, середовища. Так, діти Марії по-різному дивляться на життя. Максим прибився до більшовиків, упроваджує їхню ідеологію, сприймає батькову і материну поведінку як контрреволюційну, починає воювати зі своїми батьками, виганяє їх з їхньої ж хати, агресивно впроваджує нову владу, вибирає в селян хліб і все їстівне, відмовляється від “контрреволюціонерів”-батьків привселюдною заявою до “Пролетарської правди” [5, с. 148], порушивши одну із десяти Божих заповідей. У Ю. Мушкетика Гордій узагалі відмовився від Бога, наказавши дружині викинути Божі образи. Ці факти виразно демонструють поглиблення загальної кризової ситуації.

Обидва письменники залишають оніричні видіння як засіб осмислення персонажами екзистенції. У Ю. Мушкетика сон є експозицією в розгортанні сюжету. Він символічний. Головний персонаж бачить сон, у якому безвіхідь, як і в житті: “Ось і зараз вона (Хотина – Т. К.) йшла довгим тунелем, і не було ні неба, ані жодної світлої таловини з боків, а тільки сірі кам'яниці, а десь попереду блимав чи то вогник, чи то світлячок і весь час лунав плач. Одноманітний, тягучий, іноді з якимсь бурмотінням. Хотина прокинулась” [3, с. 98]. В У. Самчука сон – як приспана тривога, символ очікування святого Воскресіння і нового життя, очікування, яке спокушується лукавим, котрий хоче приспати людину, не допустити святого часу до неї.

Екзистенція персонажів у романі У. Самчука чітко означена хронотопом, що передбачив автор, вибудовуючи події одну за одною та наголосивши на їхній послідовності підзаголовком до твору: “Хроніка одного життя”. І в тексті також у різний спосіб означується час. (Наприклад: “Поволі, непомітно підкрадався 1917-й...” [5, с. 110] чи: “був це рік дев'ятацятий...” [5, с. 116]). Він сповнений непевності, тривоги. Означений роками художній час доповнюється образами природи, пір року, календарно-обрядовими чи релігійними святами, політичними подіями. (“Зима непевна. Метелиці. Відлиги. Розтає сніг, заливає водою яри, луги” [5, с. 110] або: “І нарешті “тверда влада”. Настав гетьман” [5, с. 118], або: “Минув рік. Налилася білим цвітом весна” [5, с. 129], чи: “По жнивах Надія дісталася дочки” [5, с. 140]).

Домінантною в досліджуваних текстах є проблема голоду. Написаний 1933 р., роман У. Самчука оприявнене ціле життя Марії в контексті різних суспільно-політичних реалій; кульмінаційно вибудувані його останні сторінки; у них відображені буття людини в час голодомору 1932–1933 рр. Роман вийшов у Празі, тому з ним мав можливість ознайомитися закордонний читач. Книга мала великий успіх; вона, справді, “звучала страшним обвинуваченням більшовицько-московської ідеології й сталінському режимові, що вчинив геноцид проти української нації, била на сполох перед загрозою червоної чуми в планетарному масштабі” [2, с. 252]. Відтак одна з центральних для роману проблем – екзистенційна проблема голоду – реалізувалася через ряд мотивів, таких, як пошуки їжі, думання про їжу, готовання їжі, яку важко назвати їжею у звичному значенні, мотив вживання їжі як процесу, коли вона набуває моторошних значень. Голод постає своєрідним екзистенціалом і важливим конструктентом сюжетотворення. Навколо екзистенціалу голоду вибудовується сюжетна конструкція фінальних частин роману. У ньому першими голодними персонажами постають коні; вони покинуті напризволяще після Першої світової війни і революції демобілізованими. Голодних коней не сприймають люди, автор наголошує на байдужості людини до проблем інших. Наратор повідомляє, звертаючись до коней: “Ви ще не встигли наблизитися до людських будівель, як там вже вас помітили озлоблені вашою настирливістю до їжі люди. Вони вибігають з кілками і без найменшого співчуття гатять по ваших випнутих ребрах. Ви гостро відчуваєте страшну несправедливість і думаєте, які жорстокі і які нерозумні ви, о люди!” [5, с. 114]. Таким чином фіксується деформація природного почуття людини до своїх споконвічних помічників, бо й сама людина перебуває в непевній для себе ситуації, не знає, що її саму очікує наступного дня. Картини голодних, страшно знесилених коней, що замерзають у полі, вивершується “невеличкими сніговими горбиками” [5, с. 114]. Ці художні візії в типологічному ряду подій і обставин в інших тематично споріднених текстах, де кульмінаційними будуть горби замерзлих на зимових дорогах людей, знесилених від голоду в зиму 1932–1933 рр. Отже, уводячи глибоко символічні образи голодних коней, У. Самчук вибудовує ряд художніх подій, ситуацій, обставин, що передають відчуття напруги, підводять до кульмінації художньої картини фантасмагоричного світу.

Мотив пошуків хліба і взагалі чогось єстівного виявляє характерну екзистенцію голодового буття, типологічні обставини: персонажі йдуть просити хліб до сусідів, в інші села; ідуть до міст, де здають різні речі, і навіть речі сакральні, як-от ікони, до торгсину; по дорозі до міста осмислюють своє становище, себе, своє життя. Мотив дороги наповнюється ретроспективними спогадами, спогадами-сповідями, розповідями про наступне, узагальненнями про причини й наслідки голодових обставин. Екзистенційна проблема хліба містко вписана на романному полотні У. Самчука і на тісному полі жанру оповідання Ю. Мушкетика. Торгсин в оповіданні Ю. Мушкетика, через який знаходить розв'язку головний художній конфлікт, посідає значну роль. За допомогою торгсину з'ясовано вартість ікон, ними порятовано життя родини; через онтологічне автором наголошено на духовному: порятунок приходить від святыни.

Приметно, що мотивом уявної їжі постає дитяча гра в частування. Вона виявляє стан переживання дітьми голоду, посилює художню картину трагічного буття. Так, в Ю. Мушкетика “на холодній лежанці діти гралися в частування. Пoderли на клаптики шматок газети й тепер “ходили” одне до одного в гості: більші клаптики – пиріжки, менші – оладки...” [3, с. 105-106].

Отже, екзистенційна проблематика в обох письменників подається усім текстом, продуктивно працює на сюжетобудову, проте найхарактерніше розкривається за допомогою центральних персонажів, їхніх зіткнень. В У. Самчука – це Марія, Корній, Гнат, Максим, Надія. Зрозуміло, насамперед – Марія. У Ю. Мушкетика – через образ господині Хотини, образ підібраного помираючого хлопчика Якима. Другим планом лаконічно подані найближчі родичі: батьки Хотини і її чоловік Гордій.

Обидва письменники залишають метафори, які увиразнюють екзистенцію і окремого персонажа, і буття всієї України. В У. Самчука: “Україна корчиться з голоду колгоспів, обливачається потом, рисів чорнозем і видирає з землі “хліб” [5, с. 143]. У Ю. Мушкетика, наприклад, плач дитини під хвірткою входив у Хотину “як довга гостра голка” [3, с. 98]. Стан співпереживання Хотини означено й іншим образом-символом: вона не могла вже спати, “нанизана на тонке вістря плачу, спливала кров’ю” [3, с. 98]. Автор вдається до повторів з метою посилення відчуття трагічного. Наприклад, коли Хотина побачила голодне дитя, що просило померлого братика встати, то “довга гостра голка знову пройшла під серцем. Тепер уже зовсім близько від серця” [3, с. 99].

Проблема “місто – село” розкривається через пошуки порятунку життя, бо єстівне шукають скрізь. Але автори показують, що місто не рятує, хоч там “заводи, крамниці, й будинки, в яких засідала влада. Бруковані вулиці...” [3, с. 98]. І це знають персонажі. Так думає і Мушкетикова Хотина, що побачила коло двору дітей: “Діти незнайомі. Либо ні з міста. Вони сповзаються туди з усіх довколишніх сіл. Там – базар, на якому смачно пахне...” [3, с. 99]. Крім того, що місто не рятує, воно виявляє агресію до звичайної людини, а особливо до тієї, що чинить якийсь спротив. В У. Самчука до міста у в’язницю забрали сина Лавріна. Марія несе йому передачу. “Йшла далі і далі, і коли б треба було йти безконечно, на край світа, і тоді йшла б. Там же, люди, сина її під землю дали. Єдиного...” [5, с. 147].

Літературознавець С. Пінчук, незважаючи на трагічну проблематику роману У. Самчука “Марія”, справедливо називає його таким, у якому “цілком окреслена естетична система. Це утвердження торжества життя в його найрізноманітніших проявах, навіть тоді, коли воно конвульсивно вибивається з небуття чи коли воно повисає над прірвою” [4, с. 185]. Розуміємо, що розкриття трагізму життєвих реалій відбувається не лише з метою збереження пам’яті, а й для застереження, заперечення будь-якого насильства над людиною, для утвердження добра. Аналіз роману У. Самчука “Марія” та оповідання Ю. Мушкетика “Христос і Марія у срібнім окладі” під кутом зору залучення екзистенційної проблематики як конструктенту сюжетотворення виявив її багатоаспектне введення і підтверджив перспективність дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. и сост. А. И. Николюкин. – М. : НПК “Интелвак”, 2001. – 1600 стлб.
2. Мушкетик Ю. Христос і Марія у срібнім окладі : оповідання / Ю. Мушкетик // Суд : оповідання. – К. : Генеза, 2004. – С. 98-111.
3. Пінчук С. Улас Самчук та його роман про голодомор 33-го : післямова / С. Пінчук // Самчук У. Марія : роман. – К. : Український письменник, 1991. – С. 172-188.
4. Самчук У. Марія : роман / Улас Самчук. – К. : Український письменник, 1991. – 189 с.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова: вступ до літературознавства / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.